

L'accés a les fonts a la història de l'educació a través de les noves tecnologies de la informació

Luis Miguel Lázaro Lorente

Universitat de València

Ja he mostrat anteriorment, a propòsit de l'educació comparada, fins a quin punt el treball d'investigació dels especialistes que exerceixen la seva tasca en el camp de les ciències de l'educació es pot veure potenciat per l'ús generalitzat de les noves tecnologies de la informació.¹ Procés verificat a través de l'accés, quasi il·limitat, a un creixent volum d'informació i documentació específica, davant del qual el major problema amb què ja s'ensopega és el filtratge per determinar-ne el valor i la pertinença a fi de procedir a la seva necessària selecció. L'accelerat ritme en el creixement de la producció científica, acompanyat dels nous mecanismes per facilitar-ne la difusió, especialment a través d'Internet com a conjunt d'ordinadors connectats entre si per compartir informació i recursos mitjançant llocs *web* —conjunt de pàgines *Hypertext Markup Language* (HTML) visibles de manera permanent a Internet—, llistes de correu especialitzades, fòrums de discussió, correu electrònic, i un major nombre, cada vegada més, de revistes electròniques amb mecanismes d'acreditació i selecció de textos tan rigorós com en les de tradicional suport en paper, ha canviat molt, notablement, la nostra habitual manera de “moure'ns” en el terreny de la investigació educativa.²

1. LÁZARO LORENTE, L. M. “Enredados en la Red. INTERNET como fuente en la investigación en Educación Comparada”. *Revista Española de Educación Comparada*, n. 3 (1997), p. 83-106.

2. Sens dubte, no tan sols en aquest tan limitat terreny, com bé s'analitza a CASTELLS, M. *La galaxia Internet*. Barcelona: Plaza & Janés, 2001.

En l'actual estat de desenvolupament de l'accessibilitat a les fonts que maneja un historiador, l'aprofitament de les noves tecnologies té per a ell, cal dir-ho, un valor limitat, secundari en molts casos. S'està encara molt lluny —no menys de dues o tres dècades— d'avançar en el procés de digitalització i difusió en la xarxa de la documentació conservada en centenars de mils de lligalls en els arxius històrics nacionals, provincials, locals i universitaris; o en la de premsa i publicacions periòdiques; o fins i tot en la de fons bibliogràfics, que és, això no obstant, l'àmbit en el qual més s'avança avui dia. És un problema, essencialment, econòmic. Es disposa de la tecnologia necessària i dels experts que l'han d'aplicar, però és un procés lent i laboriós i, sobretot, car. Contràriament al que ocorre, per exemple, a França, no tenim en el nostre país una política governamental definida i fortament compromesa amb la gradual digitalització del nostre patrimoni documental i bibliogràfic que en permeti alhora la conservació i la més àmplia difusió. Per fortuna, hi ha empreses i corporacions que comencen a trobar atractiu i rendible el patrocini d'aquest tipus d'activitats, per la qual cosa, en un termini mitjà, es poden esperar avanços sostinguts que facilitin l'accés i la consulta en línia d'un, i de cada vegada més, major volum de documentació, d'examen obligatori en tot procés d'investigació històrica. Iniciatives de biblioteques virtuals com la Cervantes o la Joan Lluís Vives en són un bon exemple. També és digne d'esment el progressiu esforç, per referir-nos tan sols al cas espanyol, de biblioteques universitàries com les de València, aprofitant el seu cinquè centenari, i Barcelona —el fons Grewe, obres pertanyents als segles XVI-XVIII—, que han començat la digitalització dels seus fons més antics amb la doble finalitat de preservar físicament les obres per al futur i al mateix temps difondre'ls en la *web*. En la mateixa línia va l'esforç per digitalitzar i fer accessible la valuosa col·lecció Foulché-Delbosc "trobada" el 1996 després de dècades en la Biblioteca Nacional de la República Argentina. Fins i tot iniciatives menys institucionalitzades i més despreses com les que hi ha rere el Proyecto Ensayo Hispánico (<<http://ensayo.rom.uga.edu/>>) creat per José Luis Gómez-Martínez i que proveeix d'antologies i textos seleccionats d'aquestes característiques, sobretot anteriors a 1950. O el Proyecto filosofía en español (<<http://www.filosofia.org/>>) en el qual des de gener de 1996 a Oviedo treballen per aglutinar esforços en aquest terreny, i que disposa d'una interessant secció d'hemeroteca, en la qual podem trobar un centenar d'articles, a text complet, de significatius autors espanyols en algunes de les revistes més interessants editades entre 1830 i l'actualitat, tot i que el gruix de textos posats en línia se situa entre 1920 i 1950.

Encara que la història de l'educació pugui semblar que, per les limitacions abans assenyalades i per la pròpia naturalesa de la seva investigació, quedi al marge del nou context, res més lluny de la realitat. La construcció de la investigació històrica no té en la font primària el seu únic suport. El maneig d'eines com-

plementàries —bibliografies, relacions documentals, monografies i articles, etc.— és igualment necessari per a la feina de l'historiador, i en aquesta tasca les noves tecnologies d'accés a la informació poden beneficiar i optimitzar la nostra feina tant com la que es desenvolupa en altres àrees de coneixement afins aprofitant els nous mitjans disponibles. Es tracta, abans de tot, d'una qüestió actitudinal, i de fer rutinàries certes estratègies de cerca d'informació, fonts i documentació en un suport electrònic. De les múltiples opcions i oportunitats que aquestes noves tecnologies puguin aportar a la nostra feina, em centraré en la que, al meu parer, actualment pot reportar un major benefici: l'accés a la informació i a la documentació. En especial la que es troba dispersa en ordinadors que formen una gran xarxa d'enllaç, la *world wide web*, el sistema d'informació basat en l'hipertext, la unitat d'informació que conté associacions —enllaços i hiperenllaços— a altres documents. És a dir, una nova manera d'entendre la realització d'una part substancial de la nostra feina com a historiadors.³

I. Cercant en les bases de dades

Hi ha, actualment, un important i ben conegut conjunt de bases de dades recopilades en CD-ROM, amb interessants i àmplies possibilitats de cerca interna, relatius a camps científics que ens són propers i que la majoria de les nostres biblioteques universitàries té subscriïdes per a la lliure consulta per part de la comunitat a la qual serveix. En destaquem les següents.

ERIC, patrocinada pel Departament d'Educació nord-americà, reuneix les bases de dades de RIE (*Resources in Education*) i CIJE (*Current Index to Journals in Education*), amb registres de referències bibliogràfiques des de 1966 fins a l'actualitat. Hi ha una versió de consulta en línia (<<http://askeric.org/Eric>>).

PHILOSOPHER'S INDEX, elaborat des del Philosophy Documentation Center de la Bowling Green State University, ens facilita referències bibliogràfiques i resums de llibres i articles del camp temàtic des de 1940 fins avui. Els àmbits de filosofia de l'educació i història de la filosofia són els que, en principi, ens poden interessar més.

3. Les referències-adreces d'arxius o recursos accessibles a Internet (*URL-Uniform Resource Locator*) que s'aporten en l'article [com <http://...> (*Hypertext Transfer Protocol*)] les he revisat i comprovat el desembre de 2001. No cal dir que no són infreqüents els possibles canvis o, fins i tot, desactivacions en les adreces.

BOOKS IN PRINT ens dona informació sobre llibres en venda i en distribució o de propera publicació als Estats Units, amb una actualització mensual que, actualment, disposa de 1.200.000 registres bibliogràfics.

HISTORICAL ABSTRACTS cobreix l'àmbit de la literatura científica internacional sobre història des de 1450 fins als nostres dies, a excepció d'EUA i Canadà, que es registren en AMERICA: HISTORY AND LIVE. Els registres acumulats són els produïts des de 1982 fins ara sobre 2.100 revistes en cinquanta idiomes.

BIBLIOGRAFIA NACIONAL ESPAÑOLA es nodreix dels 300.000 registres bibliogràfics que des de 1976, a través del dipòsit legal, ha rebut la Biblioteca Nacional i que s'actualitza quadrimestralment.

DISSERTATION ABSTRACTS registra totes les tesis doctorals llegides als Estats Units i a Europa des de 1861 fins a avui.

A més de les esmentades hi ha altres bases de dades espanyoles d'accés públic a través de la xarxa que ens poden resultar útils:

TESEO (<<http://www.mec.es/teseo>>): tesis doctorals llegides en universitats espanyoles des de 1976.

Base de dades de la Universitat de València amb sumaris de revistes des de juny de 1998 (<<http://www.uv.es/-infolib/sumarios.html>>).

Base de dades de la Universitat Carlos III de Madrid amb sumaris de les revistes de les seves biblioteques (<<http://www.uc3m.es/uc3m/serv/BIB/HEM/sumarios.html>>).

COMPLUDOC (<<http://www.ucm.es/BUCM/complu/frame.htm>>): ressenyes d'articles de revista de la Universitat Complutense.

DECOMATE (<<http://decomate.uab.es>>): ressenyes d'articles de revista de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Base de dades de l'ISBN (<<http://www.mcu.es/bases/spa/isbn/ISBN.html>>): llibres editats a Espanya des de 1972.

GUÍAS DE FUENTES DOCUMENTALES DE ARCHIVOS ESTATALES (<<http://www.mcu.es/bases/spa/cida/CIDA.html>>), de recent creació a càrrec de la Subdirecció General dels Arxius del Ministeri de Cultura, permet accedir a informació sobre continguts d'arxius estatals que depenen d'aquest ministeri, com l'Arxiu Històric Nacional. Es pot complementar amb una consulta especialment útil per a un historiador de l'educació: la pàgina del Ministeri d'Educació (<<http://www.mec.es/cide/archivo/materiales/index.htm>>) que ofereix informació catalogada sobre

documentació produïda per l'Administració central —contingut, anys, lligalls— referida a l'organització administrativa de l'educació en el nostre país i conservada a l'Arxiu Central del Ministeri. Es presenta agrupada en: universitats i escoles especials (1823-1939); *Segunda Enseñanza* (1822-1939); ensenyament primari (1833-1939); i Direcció General d'Instrucció Pública (1807-1939), que ofereix dades sobre la documentació generada per aquesta Direcció i pel Consell d'Instrucció Pública durant el segle XIX i primeres dècades del XX. També per a nosaltres és molt interessant la informació que ofereix referida a oposicions i concursos desenvolupats a la universitat, que es pot consultar per universitats, matèria i opositor. Aquesta mateixa informació també existeix referida a l'ensenyament mitjà. Finalment, s'aporta informació dedicada a la construcció d'edificis de caràcter educatiu.

2. Navegant en la *World Wide Web*

En l'àmbit concret de la història hi ha llocs en la WWW d'una gran importància per a la feina de documentació i, fins i tot, per a l'accés directe a fonts. Sens dubte, un dels millors i més útils és l'"Institute of Historical Research" de la School of Advanced Study de la University of London (<<http://www.ihrinfo.ac.uk>>). A més d'informació sobre reunions, seminaris i congressos d'història, centres d'investigació, i novetats bibliogràfiques que es poden conèixer a través del seu *Bulletin Board of the Institute of Historical Research* (<<http://www.ihrinfo.ac.uk/ihr/bbs.ihr.html>>), la més destacable utilitat que hi he trobat són els enllaços que proporciona per a la cerca en línia de fonts per a la investigació històrica per països: Regne Unit, Alemanya, França i Itàlia. Té també una pàgina dedicada a seminaris electrònics sobre història (<<http://www.ihr.sas.ac.uk/ihr/esh/eshmnu.html>>). I aquí mateix hi ha un enllaç per als dedicats a la història de l'educació (<<http://www.ihr.sas.ac.uk/ihr/esh/histedu.html>>), en els quals, per exemple, es poden llegir textos complets inèdits de treballs sobre les reformes educatives i l'escolarització a diversos països. Més relacionada amb l'ensenyament de la història hi ha la secció *History On-Line*, que proporciona informació sobre recursos per a l'ensenyament i l'aprenentatge de la història, i que conté més de 40.000 registres sobre llibres, articles, investigacions històriques en el Regne Unit, o enllaços provats i valorats en altres llocs de la *web* i fonts de recursos en línia. En aquest sentit s'inscriu el seu projecte més recent, la publicació periòdica *History in Focus*, amb dos números editats: el primer en la primavera de 2001, "The Victorian Era" com a tema monogràfic; i el segon "What is History", tardor de 2001, que coincidí amb el quarantè aniversari de la publicació de l'obra del mateix

títol d'E. H. Carr, reeditat amb aquest motiu per Palgrave. L'estructura és, en ambdós casos, similar: hi ha un abundant conjunt de ressenyes d'obres recentment publicades a càrrec d'especialistes, informació sobre llibres i revistes, i enllaços a llocs *web* sobre el tema monogràfic de cada número.

Són també molt interessants llocs com el de *Women's History Review* en el Regne Unit que dirigeix June Purvis (<<http://www.triangle.co.uk/whr/index.htm>>); o el que manté el Departament d'Història de la Universitat de Connecticut amb bibliografies, llibres i articles molt útils sobre història de la família des del segle XIX (<<http://www.history.uconn.edu/fambib99.html>>). O el que sosté, a Amsterdam, l'International Instituut voor Sociale Geschiedenis (<<http://www.iisg.nl/>>), que, a més, custodia importants fons històrics espanyols. Entre les potencials utilitats del lloc hi ha el fet que permet la consulta mitjançant l'accés alfabètic a les col·leccions d'arxius (<<http://www.iisg.nl/archives/index.html>>) que custodien, i l'accés al catàleg de la rica biblioteca i hemeroteca (<<http://www.iisg.nl/opcuk.html>>) que es pot consultar en la modalitat *web-interface* o en una *telnet-session*. Podem conèixer les línies d'investigació en història social que es mantenen vinculades a l'Institut i podem obtenir el text complet dels *research papers* que generen aquestes línies. Actualment hi ha disponibles més de quaranta publicacions digitalitzades. Finalment, resulta molt interessant la secció que es manté sobre Women's History (<<http://www.iisg.nl/~womhist/index.html>>), en què, a més de guies de fonts específiques, podem consultar textos que són el resultat d'investigacions o congressos, tallers i seminaris.

Centrats exclusivament en el terreny de la història de l'educació hi ha, ja, un important nombre de llocs i pàgines. A part dels institucionals, com els de *Paedagogica Historica*, *International Journal of the History of Education*, (<<http://allserv.rug.ac.be/~fsimon/index.htm>>); el molt complet de la nord-americana History of Education Society (<<http://www.sru.edu/depts/scc/hes/hes.htm>>); el de l'Australian/New Zealand History of Education Society (<<http://www.qut.edu.au/edu/cpol/anzhes>>); o el molt recent de la Sociedad Española de Historia de la Educación (<<http://www.sc.ehu.es/sfwsedhe/>>), engat el 2001 sota la responsabilitat de Paulí Dávila a la Universitat del País Basc; n'hi ha altres també molt interessants com els següents: el que la Universitat de Carolina del Nord manté sobre la guerra civil nord-americana, The Southern Home Front (1861-1865), amb abundants documents relacionats amb aquest conflicte (<<http://metalab.unc.edu/docsouth/imls/index.html>>), en el qual es poden consultar textos complets sobre els esforços realitzats durant la contesa per construir una identitat educativa pròpia en els estats confederats, llibres de text i altre tipus de documentació. Si se cerca informació sobre la història d'una escola o una universitat nord-americana, hi ha un lloc, The American Local History Network

(<<http://www.alhn.org>>), en el qual es poden trobar enllaços a pàgines classificades per estats. O la Ina Dillard Russell Library (<<http://library.gcsu.edu/>>) del Georgia College & State University, que, en l'apartat d'enllaços de col·leccions especials, ens permet accedir a llocs de la història de l'educació als EUA relacionats, per exemple, amb les dones en l'educació superior, o els arxius de l'American Federation of Teachers. També és interessant l'History of American Education Web Project (<<http://www.nd.edu/~rbarger/www7>>), que manté el professor Robert N. Barger de l'Eastern Illinois University, estructurat en cinc grans apartats cronològics des de l'Amèrica colonial fins al present, més un d'específic que té en compte les influències europees en l'educació nord-americana. L'History of Childhood Readings (<<http://www.scils.rutgers.edu/special/kay/chilhood.html>>), a cura de Kay E. Vandergrift, ofereix enllaços i abundants bibliografies sobre història de la infància. O The homeroom. British Columbia's history of education website (<<http://www.mala.bc.ca/homeroom/>>), que manté Patrick A. Dunae, del Department of History, en la Malaspina University College (Vancouver Island, British Columbia, Canadà) presenta documentació sobre escoles públiques de la regió de 1869 a 1946. També és destacable l'"Archief- en Documentatiecentrum voor Historische Pedagogiek" (ADHP) de la Katholieke Universiteit Leuven (<<http://www.psy.kuleuven.ac.be/histped/>>), dedicat a la història de l'educació a Bèlgica des de 1795 fins a l'actualitat: el centre compta amb uns cent mil textos escolars, monografies i periòdics o revistes; custodia, també, literatura gris (plans de reforma, fulletons, etc.), i arxius (diaris i arxius sindicals i professionals); també conserva 450 cartells, panells didàctics, etc.; ha treballat en la catalogació, editada en CD-ROM, de part dels quasi 65.000 llibres de text que posseeix; són molt útils els enllaços que el lloc ofereix a arxius i biblioteques i obres dedicades a la història de l'educació.

Altres llocs de cert interès són, així mateix, les pàgines personals dedicades a la història de l'educació que comencen a florir. De les que he consultat, no totes interessants, paga la pena ressenyar la de Jean-Paul Gastex dedicada a L'Éducation Physique et Sportive (<<http://www.guetali.fr/home/castjpau/Resscom>>), en què, per exemple, hi ha textos i documents francesos complets sobre el tema, com el *Manuel d'exercices physiques et de jeux scolaires* publicat pel govern francès el 1907 per definir els objectius i el significat de l'educació física a les escoles públiques franceses. O la que manté Dario Cillo, Educazione & Scuola, en la qual hi ha textos històrics complets sobre l'educació a Itàlia. Per exemple, es pot veure íntegra la *Legge Casati* (núm. 3725) d'educació popular de 13 de novembre de 1859 (<<http://www.edscuola.com/archivio/casati.html>>).

Això no obstant, crec que, de tots els llocs que hi ha a la WWW en aquests moments centrats en la història de l'educació, el més important, documentat i ver-

taderament útil per la riquesa i varietat de la informació i enllaços que ofereix és *The History of Education and Childhood* (<<http://www.socsci.kun.nl/ped/whp/histeduc/>>), que manté com a principal editor Henk van Setten, professor del Departament de Filosofia i Història de l'Educació de la Universiteit Nijmegen a Holanda des de 1997. La seva informació es revisa i s'actualitza amb regularitat, i s'estructura sobre dos vessants (<<http://www.socsci.kun.nl/ped/whp/histeduc/index.html>>): d'una banda, proporciona enllaços directes a un important nombre de llocs de tot el món amb informació relativa a la història de l'educació i a la de la infància; i, de l'altra, compta amb els continguts que el mateix lloc aporta: textos seleccionats, articles o bibliografies específics. La primera de les utilitats és la més consolidada i àmplia, proporciona enllaços temàtics ordenats segons descriptors com “pedagogs anteriors a 1750”, “pedagogs des de 1750 a 1990”, “educació familiar” o “història de la infància”. Hi ha també un gran nombre d'enllaços a llocs dedicats a la història de l'educació de cap a cap del planeta, ordenats alfabèticament per països. I temàtics sobre l'educació de les dones, l'educació superior, l'educació d'adults, l'educació especial o la història de la joventut. La segona utilitat és encara limitada per comparació amb la dels enllaços. No obstant això, a poc a poc, incorpora al lloc, per exemple, textos clàssics de la història de l'educació i que no són encara en altres biblioteques virtuals. Ara hi ha en línia *Some Thoughts Concerning Education* (1693) de John Locke; *A Short History of Education* (1904) de George Benson Clough; i *The Century of the Child* (1900) d'Ellen Key.

3. Consultant els catàlegs. Les cerques bibliogràfiques

Malgrat això, a més de la utilització de recursos com els que hem esmentat fins ara, les noves tecnologies de la informació obren ja un conjunt de possibilitats amb relació a la nostra tasca com a historiadors de l'educació per a la documentació i la localització de fonts difícilment imaginable fa pocs anys. Em refereixo a la creixent accessibilitat a biblioteques remotes per a consultes bibliogràfiques en les quals, manejant criteris múltiples de cerca (autor, títol, matèria, any d'edició, etc.), podem no tan sols ubicar físicament obres que ens interessin o que necessitem consultar *in situ* o per préstec interbibliotecari, sinó, per exemple i entre altres possibles usos, construir útils bibliografies temàtiques amb les quals orientar les fases inicials de la investigació. Sense ànim de presentar ara referències exhaustives, sí que crec que les que apareixen a continuació són de provada utilitat i importància.

BIBLIOTECA NACIONAL DE ESPAÑA: <<http://www.bne.es/>>

El catàleg automatitzat de la Biblioteca Nacional, el sistema ARIADNA, permet la consulta dels fons que el centre atresora. En el nostre camp resulten d'utilitat els següents: *Libros modernos desde 1831* que, a finals de 2001, compta amb 1.800.988 registres; el de *Libros antiguos hasta 1831*, amb 24.250 referències; el de *Manuscritos y Documentos*, amb 4.220 registres bibliogràfics; el de *Revistas y Periódicos*, amb 98.081 referències; el de *Grabados, Dibujos y Fotografías*, que té 59.094 referències; el de *Videograbaciones*, que compta amb 27.429 registres; i el de *Grabaciones sonoras* amb un total de 89.885 referències. També resulta d'utilitat la consulta del catàleg *Colectivo Español de Publicaciones Periódicas*, resultat de la integració i unificació de registres dels fons que pertanyen a 1.140 biblioteques i que totalitzen 72.439 registres bibliogràfics.

BIBLIOTECA DE CATALUNYA: <<http://www.gencat.es/bc/>>

El seu “catàleg en línia” contenia, l'any 2000, entorn de 263.000 registres de monografies, publicacions periòdiques, i altre tipus de documents escrits, gràfics, sonors i visuals, en integrar en una mateixa base de la Biblioteca de Catalunya unificada l'Heremoteca, la Fonoteca, i la Biblioteca Bergnes de las Casas, que formaven part de l'estructura del Servei de Biblioteques i del Patrimoni Bibliogràfic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Els “catàlegs de fitxes electròniques” (1907-1990) contenen les imatges de les fitxes dels catàlegs manuals d'autors i de matèries que encara es troben en procés de reconversió al format MARC, en el projecte BIBLOS patrocinat per Telefónica, S.A. Finalment, en el “catàleg col·lectiu del patrimoni bibliogràfic de Catalunya” (<<http://www.gencat.es/bc/virtual4/catalan/>>) podíem trobar, l'any 2000, més de 58.000 registres bibliogràfics corresponents a fons antics dels segles XV al XVIII, i a fons del segle XIX de diverses biblioteques catalanes. El catàleg recull referències d'aquestes col·leccions patrimonials i identifica amb un codi numèric les biblioteques en les quals es poden localitzar els exemplars. És un catàleg viu que no para d'incrementar-se.

CATÁLOGO COLECTIVO DEL PATRIMONIO BIBLIOGRÁFICO ESPAÑOL:

<<http://www.mcu.es/ccpb/index.html>>

Aquest catàleg es realitza en compliment de la Llei 16/1985 del patrimoni historicoespanyol. El seu objectiu és l'inventari i la descripció del patrimoni bibliogràfic dipositat en biblioteques espanyoles, públiques o privades. S'elabora de manera conjunta pel Ministeri d'Educació i Cultura —a través de la Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques— i totes les comunitats autònomes. És un projecte en fase de desenvolupament i es troba en procés

continu d'ampliació i depuració. En la seva darrera actualització, el mes de novembre de 2000, conté 385.732 registres que descriuen, majoritàriament, distintes edicions d'obres impreses entre els segles XV i XX, així com informació sobre 795.452 exemplars concrets de les esmentades edicions dipositats en prop de 500 biblioteques de tot l'Estat. Els registres s'han elaborat, en la major part, a la vista dels exemplars. D'altres s'han elaborat amb informació obtinguda dels catàlegs de les biblioteques o de les publicacions següents: *Catálogo Colectivo de obras impresas en los siglos XVI al XVIII existentes en las bibliotecas españolas* (Edició provisional. Madrid: Ministeri de Cultura, 1972-1984); i *Catálogo general de incunables en bibliotecas españolas* (Madrid: Direcció General del Llibre i Biblioteques, 1989-1990).

CATÀLEGS INFORMATITZATS DE LA XARXA DE BIBLIOTEQUES DEL CSIC (CIRBIC):

<<http://olivo.csic.es:4500/ALEPH/SPA/XXX/spa-lib-list>>

Aquest servei del Consell Superior d'Investigacions Científiques permet conèixer els fons de llibres, revistes, mapes (<<http://sauco.csic.es:4505/ALEPH>>) i la documentació científica i iconogràfica que conserven les diferents biblioteques del Consell a les àrees en les quals desenvolupen les diferents línies d'investigació. La d'humanitats i ciències socials és la que directament pot resultar-nos més útil. A la seva darrera actualització, el gener de 2000, el catàleg col·lectiu dels llibres de les biblioteques del CSIC a tot Espanya contenia 711.732 registres. És ben interessant, també, el catàleg col·lectiu de les publicacions periòdiques de les biblioteques del CSIC a tot Espanya que, en la mateixa data que la ja esmentada per als llibres, i amb el mateix caràcter multidisciplinari, contenia 45.430 títols corresponents a més de 67.000 col·leccions. Així mateix, el corresponent a arxius, amb un catàleg col·lectiu de les col·leccions arxivístiques dipositades en les biblioteques de la xarxa del CSIC, la informatització del qual s'inicià el mes de març de 1998. Aquest catàleg es divideix en dos subcatàlegs, un per a la documentació textual (documentació científica) i un altre per a la documentació gràfica (documentació iconogràfica). Els arxius inclosos en aquests catàlegs que ens poden resultar més útils són aquests: arxiu Marcos Jiménez de la Espada (Biblioteca General de Humanidades). I arxiu José Luís Aranguren (Biblioteca del Instituto de Filosofía).

BIBLIOTECA NACIONAL DE FRANÇA: <<http://www.bnf.fr/>>

A la nova biblioteca de França, es poden consultar pel sistema OPAC (*Open Public Access Catalogue*) els següents catàlegs que tenen interès per a una tasca de cerca i documentació en el nostre àmbit de treball: Catalogue collectif de France, Catalogue des imprimés en libreaccès (entorn de mig milió de volums), Catalogue général des imprimés BN-OPALE PLUS (més de sis milions de

volums), Catalogue des imprimés (1970-1999) BN-OPALE (més de dos milions de referències), i Catalogue des collections spécialisées BN-OPALINE (entorn del milió de referències). Això no obstant, de totes les possibilitats que la biblioteca ofereix, a més de *Gallica* a la qual em referiré més endavant, trobo que la més interessant i útil, al cap i a la fi, és la de consulta a text complet —a finals de 2001— de quasi cent mil documents digitalitzats que es poden descarregar del lloc en suport *Portable Document Format*. La seva relació es troba al Catalogue des documents numérisés (<<http://catalognum.bnf.fr/html/i-frames.htm>>). Té una utilitat molt directa com a font en història de l'educació; s'hi poden consultar, ara, gairebé tres-cents títols, en francès, d'obres pedagògiques del segle XVIII al XX, en especial abundants informes i propostes de programes i projectes d'educació de l'etapa revolucionària. *Chapeau!*

THE LIBRARY OF CONGRESS: <<http://lcweb.loc.gov/>>

The Library of Congress té més de 115 milions de registres de tot tipus de matèries, formats i idiomes i s'ajusta a l'ideal del seu impulsor Thomas Jefferson, la biblioteca personal del qual, adquirida el 1815, constituí el nucli original. Hi ha molts d'aquests registres digitalitzats en l'"American Memory Historical Collections" (pel·lícules, gravacions sonores, gravats i fotografies, mapes i documents). Els registres hispànics són molt abundants. Actualment, es pot consultar en la web el catàleg, imprès prèviament, *Library of Congress Hispanic and Portuguese Collections: An Illustrated Guide* (Introducció de John R. Hébert. Washington: Library of Congress, S. A.). Els fons no estan agrupats, però sí que existeix la Hispanic Division. És especialment ric en materials d'Amèrica Llatina, sobretot de Mèxic, Cuba i Costa Rica. Molt important és el seu fons de premsa llatinoamericana, dels segles XIX i XX, amb col·leccions completes, bé en paper, bé microfilmades (12.000), i que supera de molt els cent mil volums. En educació i en qualsevol llengua són desenes de milers les referències existents. Per descomptat, les cerques bibliogràfiques es poden realitzar a través del seu The Library of Congress Online Catalog (<<http://catalog.loc.gov/>>).

THE BRITISH LIBRARY: <<http://www.bl.uk/>>

La biblioteca nacional del Regne Unit disposa d'un sistema d'accés OPAC que permet la consulta en línia de les seves riquíssimes col·leccions —els fons dipositats als seus prestatges suposen més de 750 quilòmetres. A part dels fons i col·leccions especialitzades, parlem de més de 16 milions de llibres, gairebé d'un milió de títols de publicacions periòdiques i entorn de tres-cents mil manuscrits. De totes les biblioteques del món és la que posseeix la major col·lecció d'actes de congressos, i una de les majors pel que fa a informes i tesis en microfitxa.

XARXA DE BIBLIOTEQUES UNIVERSITÀRIES (REBIUN):

<<http://www.crue.org/cgi-bin/rebiun>>

El mes d'abril de 1990 es constituí RUEDO, la xarxa universitària de biblioteques que utilitzaven les aplicacions Dobis/Libis, mitjançant les quals es podia accedir al catàleg col·lectiu de les universitats que participaven en la xarxa: Universitat d'Alacant; Universitat de Córdoba; Universitat de Deusto; Universitat de Granada; Universitat de Navarra; UNED; Universitat d'Oviedo; Universitat del País Basc; Universitat de Las Palmas; Universitat Politècnica de Madrid; Universitat de Sevilla; i Universitat de Valladolid. Els canvis en els sistemes de gestió bibliotecària amb la introducció d'altres programes lleva sentit a aquesta xarxa, que es dissol i que desactiva la connexió del seu catàleg col·lectiu. Això no obstant, els fons ja automatitzats d'aquestes biblioteques universitàries, més els d'altres noves universitats associades fins a un total de 54, passen a constituir, l'any 2000, REBIUN, amb l'ajuda de la CRUE, amb el suport d'un servidor *Absys Web Opac* amb més de sis milions de registres.

CONSORCI DE BIBLIOTEQUES UNIVERSITÀRIES DE CATALUNYA

<<http://www.cbuc.es/>>

El CCUC és un catàleg que té més de 1.500.000 registres bibliogràfics i que permet l'accés a més de 3.000.000 de documents físics conservats en més de 100 biblioteques. Aquest sistema, consultable en la web, es troba connectat als catàlegs locals de tal manera que, una vegada localitzat en el CCUC el document que se cerca, se'n pugui després directament consultar la localització i l'estat en la corresponent biblioteca. Des del CCUC, els usuaris de les biblioteques del CBUC poden demanar llibres i fotocòpies de les revistes a través del préstec interbibliotecari.

4. Llegint a casa. L'accés virtual a obres i documents a text complet

Des de mitjan anys noranta, la creixent aposta per l'emmagatzematge de recursos documentals i bibliogràfics (i per posar-los a la lliure disposició de tothom), accessibles a través d'Internet, no ha cessat de créixer per consolidar-se finalment com a biblioteques electròniques en les quals podem disposar del text complet d'un nombre de llibres i documents, cada vegada més nombrós, prèviament digitalitzats. Un exemple n'és, tot i que no l'únic, el pioner Project Gutenberg (<<http://promo.net/pg>>) [Fine Literature Digitally Re-Published] ideat per Michael Hart, a qui ara li agrada assenyalar el fet que cada dia incorporen al projecte un nou llibre digitalitzat. Propòsits i possibilitats per programes, com la Text Enco-

ding Initiative (<<http://www.tei-c.org/>>), que s'inicià el 1987 com a projecte internacional de caràcter interdisciplinari per facilitar l'accés en línia a textos amb finalitats docents i investigadores i que utilitza un esquema de codificació amb voluntat de perdurar. Ara, el TEI Consortium es troba allotjat per la Humanities Computing Unit de l'Oxford University, l'Scholarly Technology Group de la Brown University, l'Humanities Information Technologies Research Programme de la Universitat de Bergen, i l'Electronic Text Center i l'Institute for Advanced Technology in the Humanities de la Universitat de Virgínia.

Això no obstant, un dels principals problemes que encara s'ha de solucionar amb aquestes noves biblioteques en línia, amb accés a text complet, és el dels drets d'autor. Aquesta situació fa que, per als Estats Units, els textos accessibles siguin tots anteriors a 1923. Per a un historiador, aquestes limitacions temporals no són, precisament, un handicap excessiu; sí que ho és, en canvi, el fet que, de manera majoritària, els textos són de literatura: mils de títols, en anglès gairebé tots, amb una limitada utilitat en la tasca d'investigació històrica. Per fortuna, l'increment del nombre de títols disponibles i susceptibles de ser utilitzats en la nostra feina, tot i que amb lentitud, es manté constant amb el suport, generalment, d'iniciatives institucionals, departaments o biblioteques universitàries. Tot i això, la hipertextualitat no s'allibera de la intertextualitat.

Un segon problema, des de la nostra particular òptica, és que la majoria d'aquests documents són en anglès. Aquest pes aclaparador, i la precària visibilitat de l'espanyol o altres llengües nacionals, és també molt evident en els textos que puguin interessar-nos en història de l'educació. L'únic autor espanyol en el terreny de la història de l'educació moderna o contemporània que compta amb lloc propi dedicat a la difusió de la seva obra és Francesc Ferrer i Guàrdia i la seva Escola Moderna (<<http://www.geocities.com/Athens/Acropolis/5422/>>) —una pàgina personal—, que té, a més, text a xarxa: l'edició anglesa —per descomptat— de la seva obra *L'escola moderna* en la traducció que en féu Joseph McCabe i Putnam's Sons i que s'edità a Londres i a Nova York el 1913. Les biblioteques virtuals com Cervantes i la incipient Joan Lluís Vives —(<<http://lluivives.com/>>) tant pel que fa al seu accés al fons general com al restringit d'investigació— pal·liaran el buit. No obstant això, les seves bases no existeixen encara per als llocs d'índexs més utilitzats que esmentarem ara. Crec que, entre les seves tasques, aquestes biblioteques, resultat d'una esplèndida idea, afortunadament finançada per la banca privada del nostre país, haurien d'incloure gestionar els enllaços pertinents en aquests llocs populars i respectats per la seva fiabilitat i actualització permanent.

Actualment, la creixent disponibilitat de milers de pàgines i llocs creats per proporcionar informació, documentació o accés a fonts documentals digitalitzades —documents preparats com *Hypertext Markup Language* (HTML), *Standard Gene-*

ralized Markup Language (SGML), o *Extensible Markup Language* (XML)—, llibres sobretot, ha afavorit la generació de llocs específicament dissenyats per organitzar, amb facilitat, l'accés ordenat i eficaç a aquells llocs disseminats per tota la xarxa. Llocs que cerquen, avaluen, seleccionen, organitzen, descriuen i creen fonts i recursos d'informació i documentació. Exemples de llocs d'aquestes característiques són els que, sense gens d'ànim d'exhaustió, indico tot seguit. The Universal Library (<<http://www.ul.cs.cmu.edu/>>); *Acceso a todo el conocimiento humano en todo momento y en cualquier lugar*, patrocinada i allotjada per la Carnegie Mellon University, i que selecciona, organitza i serveix enllaços múltiples en les àrees d'art, llibres, col·leccions, periòdics, conferències, multimèdia i música; la UT Library Online, que la Universitat de Texas manté a Austin (<<http://www.lib.utexas.edu/books/etext.html>>) amb funcions semblants; la Humanities Text Initiative (<<http://www.hti.umich.edu/>>) és una unitat en el Digital Library Production Service de la Universitat de Michigan que funciona des de 1994 per proveir accés en línia a textos complets la relació i ubicació dels quals es pot veure a (<<http://www.hti.umich.edu/index-all.html>>); i, a la mateixa universitat, The Internet Public Library Online Texts Collection (<<http://www.ipl.org/reading/books/>>) com a secció dins The Internet Public Library (<<http://www.ipl.org/>>), que permet l'accés a devers divuit mil títols; l'Electronic Text Center de la Universitat de Virgínia Library (<<http://etext.lib.virginia.edu/>>) creat el 1992; SunSITE Digital Collections de la Universitat de Califòrnia a Berkeley (<<http://sunsite.berkeley.edu/>>), que manté la pròpia universitat i l'empresa Sun Microsystems, on el que més ens pot interessar és la consulta dels seus catàlegs i índexs (<<http://sunsite.berkeley.edu/Catalogs/>>); l'Alex Catalogue of Electronic Texts (<<http://www.infomotions.com/alex/>>) vinculat, inicialment, a la Universitat de Berkeley i que referencia literatura anglosaxona, però també filosofia occidental; o la més especialitzada temàticament The Perseus Digital Library (<<http://www.perseus.tufts.edu/>>), que edita Gregory Crane des de la Tufts University. En el cas espanyol, entre altres iniciatives, cal esmentar el projecte UCADoc de la Universitat de Cadis (<<http://biblioteca.uca.es/ucadoc/recursos.asp>>) que facilita l'accés a biblioteques digitals: catorze d'americanes, dotze d'europees i onze d'espanyoles. Són, per acabar, destacables, en el terreny al qual m'estic referint en aquest epígraf, el conjunt específic temàticament especialitzat de recursos accessibles en línia a través de la WWW que a continuació ressenyo.

THE WORLD-WIDE WEB VIRTUAL LIBRARY HISTORY INDEX NETWORK

<<http://www.ukans.edu/history/VL>>

La Virtual Library (<<http://www.vlib.org/>>) és el catàleg de la web més antic. El posà en marxa Tim Berners-Lee, precisament el creador del llenguatge HTML i la pròpia *World Wide Web*, amb l'agregació del treball de voluntaris

experts en les diferents àrees de coneixement que proporcionen compilacions de pàgines i enllaços temàtics que es posen en xarxa. En l'actualitat les pàgines del catàleg central les manté Gerard Manning, als Estats Units. La secció específicament dedicada a la història comença la seva etapa el març de 1993, i es converteix, dins la VL, en el seu primer lloc d'índexs. L'enorme creixement del volum d'informació a la xarxa durà a la constitució d'una xarxa integrada i internacional d'índexs el catàleg central de la qual s'ubica a la Universitat de Kansas i el manté Lynn H. Nelson. El catàleg central s'organitza, entre altres descriptors, per mètodes i materials per a la investigació; eres i èpoques històriques; temes històrics concrets com, per exemple, la història de les dones o la història de la ciència; i, finalment, la informació estructurada per països i regions del món. Una menció especial mereix l'índex que, per idiomes i per períodes històrics, organitza l'accés a textos electrònics en història.

ON-LINE BOOKS PAGE: <<http://onlinebooks.library.upenn.edu/>>

Aquest lloc el crea el 1993, quan era estudiant a la Carnegie Mellon University, el seu actual editor: John Mark Ockerbloom. Des de 1999, el lloc es troba allotjat per la Universitat de Pennsylvania Library. A l'índex, que ordena els accessos (<http://onlinebooks.library.upenn.edu/subjects.html>) a llocs amb obres digitalitzades en l'àmbit de la història, hi trobem els enllaços organitzats per regions i països. Així mateix, podem trobar a l'epígraf d'educació un total de 283 referències. En el descriptor d'història de l'educació es comptabilitzen un total de 21 obres, cal dir que amb un criteri una mica lax que permet que s'hi inclogui l'obra *La mort d'Ivan Ilitx*.

INTERNET HISTORY SOURCEBOOKS PROJECT: <<http://www.fordham.edu/hallsall/>>

Creat el 1996 per Paul Halsall, que el continua mantenint a la Fordham University de Nova York, amb el suport del seu History Department i del Fordham University Center for Medieval Studies. Tot i que es creà amb la finalitat de proveir un fàcil accés a fonts primàries i altres materials d'ensenyament de la història que pogués facilitar la tasca docent, serveix igualment per a fins d'investigació. El projecte està estructurat entorn de tres nuclis bàsics: història antiga, medieval i moderna-contemporània. Altres branques subsidiàries es dediquen a història africana, asiàtica, índia, islàmica i jueva; a història global, de la ciència, o de les dones. El lloc proporciona accés a centenars d'obres a text complet —moltes d'aquestes són clàssics de la història de l'educació, però en anglès, és clar!—, també fonts per a la docència en forma de possibles comentaris de text d'obres clàssiques que es troben en aquest mateix lloc o en qualsevol altre de la xarxa. La seva utilitat és innegable. Els diferents milions de consultes que reflecteix el comptador del lloc en són una bona prova.

THE LABYRINTH: <<http://www.georgetown.edu/labyrinth/labyrinth-home.html>>

The Labyrinth, fonts i recursos per als estudis medievals, finançat per la Georgetown University i dirigit per Deborah Everhart i Martin Irvine, proporciona el lliure accés a una estructura organitzada de recursos electrònics —textos, imatges i bases de dades— sobre estudis medievals a través de la *World Wide Web* a qualsevol servidor del món que els guardi. Aquesta biblioteca proporciona accés a autors i a fonts franceses, ibèriques, italianes i angleses. També es pot accedir a textos moderns sobre la temàtica medieval —monografies, articles, publicacions periòdiques i bibliografies— relativa a les següents cultures: anglosaxona, bizantina, celta, anglesa (1066-1500), francesa, alemanya, ibèrica, italiana i escandinava. En una perspectiva internacional, The Labyrinth proporciona accés a fonts i recursos sobre: arqueologia i cartografia, art i arquitectura, història medieval, llatí, manuscrits (paleografia i estudi de còdexs), música, filosofia i teologia, història social, història religiosa i ciències. Per acabar, facilita recursos pedagògics i materials per a la preparació de cursos i assignatures.

GALLICA: <<http://gallica.bnf.fr/>>

Gallica 2000 és un projecte multimèdia de la Biblioteca Nacional de França que compta, actualment, amb 80.000 documents digitalitzats en formats imatge i text des de l'edat mitjana fins a principi del segle XX; és una actualització de la primera versió que es posà en marxa l'octubre de 1997. Una utilitat interessant, des del punt de vista de l'historiador, són els dossiers Gallica que es creen el 1999 amb Gallica Classique, en especial el dedicat a les Sociétés savantes que posa en línia les publicacions periòdiques de les societats d'Aquitània i Lorena; que conté prop de 580.000 pàgines de 36 revistes publicades entre 1750 i 1914 pertanyents a 29 societats científiques; i, sobretot, el dossier Utopie preparat el 2000, que compta amb 500 volums publicats entre 1467 i principi del XX, textos clàssics de reformadors, poetes, publicistes, legisladors i somiadors dedicats a dissenyar projectes que asseurin la felicitat humana. Aquest dossier està estructurat entorn de tres nuclis: Sources de l'utopie, Architectes visionnaires i Utopies socialistes. En text complet, d'autors francesos, es poden veure dues obres del segle XVII, set del XVIII, vuit del XIX i una del XX. Específicament socialistes es troben completes les obres dels clàssics del gènere, entre d'altres Claude-Henri de Saint-Simon, Robert D. Owen, Charles Fourier, Étienne Cabet, Henri Lecouturier o Theodor Hertzka. En concret d'Owen, *l'Esquisse du système d'éducation suivi dans les écoles de New-Lanark* (1825). Hi ha també diverses publicacions periòdiques fourieristes i cabetianes.

ABU: LA BIBLIOTHEQUE UNIVERSELLE: <<http://cedric.cnam.fr/ABU/>>

El projecte de Biblioteca Universal ABU (Association des Bibliophiles Universels) es planteja facilitar el lliure accés al text integral d'obres que ja són del domini públic francòfon. És a la xarxa des de 1993. El seu servidor es troba allotjat per l'equip Multimèdia et Interaction Homme-Machine del CEDRIC, en el CNAM de París. El 2001 es podien consultar, íntegres, 283 textos de 100 autors.

ATHENA: <<http://un2sg4.unige.ch/athena/html/athome.html>>

Pierre Perroud és, des de 1986, el responsable d'Athena. Conté seccions i enllaços o vincles dedicats a la literatura, les ciències i l'art. És en la primera d'aquestes en la qual podem trobar textos en llengua francesa de possible utilitat en història. Els llibres digitalitzats —en gran nombre—, que podem llegir a text complet, els ha generat Athena en determinats casos, i la majoria de vegades altres projectes, en especial Gallica Classique. N'hi ha d'autors clau en història de l'educació, com Fénelon, Rousseau, o Condorcet.

LIBRO (The Library of Iberian Resources Online): <<http://libro.uca.edu/>>

El febrer de 1999, l'American Academy of Research Historians of Medieval Spain posà en marxa aquest lloc d'indubtable utilitat. Hi podem consultar, a text complet, poques obres d'historiadors americans, però n'hi ha moltes de significatives sobre aquest període de la nostra història. Hi podem trobar un total de 38 llibres de les més prestigioses editorials universitàries nord-americanes, bastants referents a la història dels territoris de llengua catalana. El més antic és l'edició-traducció de *The Visigothic Code (Forum iudicum)* de 1910, a càrrec de S. P. Scott. Per desgràcia, és poc el que hi ha directament relacionat amb la història de l'educació: l'obra de Richard L. Kagan *Students and Society in Early Modern Spain* (que, per cert, desborda el marc cronològic del lloc) compta ja fa anys amb edició en castellà.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL CERVANTES SAAVEDRA. UNIVERSIDAD DE ALICANTE: <<http://cervantesvirtual.com>>

Creada per la Universitat d'Alacant amb el finançament del Banco Santander Central Hispano, és, actualment, una adreça en la qual ja es poden consultar o descarregar diversos centenars de títols d'obres completes de diferents matèries. En l'apartat històric passen ja del centenar les obres disponibles per a consulta. Pel que fa a educació, tot i que no hi ha gaires obres, sí que, almenys, es pot dir que són de summe interès. N'hi ha, a més, que no són de fàcil accés. És raonable pensar que, atès que la iniciativa duu poc temps en marxa, en termini mitjà s'incrementarà el nombre d'obres disponibles. Recentment,

s'ha creat una nova secció que serà, sens dubte, de gran interès: la publicació completa de tesis doctorals remeses a la Biblioteca Virtual. Gestionada i desenvolupada així mateix per la Universitat d'Alacant, a principi de l'any 2000 es posa en marxa la Biblioteca Virtual Joan Lluís Vives. L'obertura i la incorporació de fons hispanoamericans és la darrera gran aposta de la Cervantes.

Entre les obres sobre educació ja disponibles (segles XVI-XX), es poden consultar a text complet les següents: Bain, Alexander: *La ciencia de la educación*. Ministerio de Fomento: *Colección legislativa de primera enseñanza*. España. Amar y Borbón, Josefa: *Discurso sobre la educación física y moral de las mujeres*. Arenal, Concepción: *La educación de la mujer*. Fröebel, Federico: *La educación del hombre*. Alcántara García, Pedro de: *Educación intuitiva y lecciones de cosas; y Teoría y práctica de la educación y la enseñanza: curso completo y enciclopédico de pedagogía expuesto conforme a un plan rigurosamente didáctico*. Benot y Rodríguez, Eduardo: *Errores en materia de educación y de instrucción pública*. Binet, Alfred: *Las ideas modernas acerca de los niños*. Quintana, Manuel José: *Informe de la Junta creada por la Regencia*. Arenal, Concepción: *Instrucción del obrero; y Observaciones sobre la educación física, intelectual y moral de Herbert Spencer*. Retortillo y Tornos, Alfonso: *Legislación escolar vigente en España*. Santos Puerto, José: *Las Luces de una Ilustración más temprana...* Goethe, Johann Wolfgang; Pestalozzi, Johann Heinrich; Kant, Immanuel: *Sobre educación*. I Torre, Alfonso de la: *Visión deleytable*.

Les obres en procés de correcció que s'incorporaran d'aquí a poc, o ho hauran fet quan es publiqui aquest treball —llibres de text, compilacions legislatives o obres històriques i sobre educació (segles XVI-XX)—, són: Barbadinho: *Apologías a la obra del Barbadiño intitulada verdadero metodo de estudiar, or. y respuestas a ellas dadas*. Anónimo: *Colección de Providencias Generales expedidas en todo el año de 1788 así en v[er]b[is] r[es]p[on]d[en]do de Resoluciones de S.M. como del Consejo*. *Unas y otras en veneficio del Reyno*. Parral Cristóbal, Luis: *Elementos de filología y literatura castellana con nociones de lexicografía y lectura para servir de texto en las Normales de Maestros y Maestras; y Literatura castellana y análisis literario para servir de texto en las Normales de Maestras y Maestras*. Blanco Juste, Rafael: *Elementos de física y nociones de meteorología*. Giner de los Ríos, Francisco: *Estudios filosóficos y religiosos*. Codorniu, Antonio, (S.I.): *Indice de la philosophia moral christiano-política dirigida a los nobles de nacimiento y espíritu*. Alcántara García, Pedro de: *Principios generales de literatura e historia de la literatura*. Biot, Jean Baptiste: *Tratado elemental de astronomía física*. I Ganot, Adolphe: *Tratado elemental de física esperimental y aplicada y de meteorología*.

5. Visites virtuals. L'accés als museus relacionats amb la història de l'educació

Els museus d'història de l'educació que, al llarg dels anys vuitanta, s'han anat constituint en tot el món són una estimable institució que pot, sens dubte, resultar de molta utilitat per a la investigació i la docència en el nostre camp.⁴ Una bona prova del que dic són els museus com els constituïts, per exemple, en els departaments d'història de l'educació de les universitats de València i Complutense de Madrid. Llibres de text, material didàctic i escolar, mobiliari... són una bona eina per avançar en el coneixement històric de l'educació i, encara més, com a instrument auxiliar per a la docència. Des d'aquest punt de vista, una aportació important per possibilitar l'accés a través de la xarxa a un conjunt de fonts documentals i iconogràfiques vinculades a l'ampli conjunt de museus històrics de l'escola o l'educació es l'oferta per Karl Catteeuw des de l'Archief- en Documentatiecentrum voor Historische Pedagogiek ja esmentat. Aquesta institució es troba, a més, ara, desenvolupant un projecte conjuntament amb la Historische Onderwijscollectie de la Universitat de Gant (Bèlgica) per a la confecció de repertoris de texts i cartells escolars utilitzats per a l'educació a Bèlgica. És un projecte afavorit pels professors Marc Depaep i Frank Simon, i finançat pel govern de la comunitat flamenca. El seu objectiu se centra en la publicació d'una sèrie de CD-ROM i la realització d'exposicions; la primera d'aquestes —de cartells escolars— tingué lloc el mes d'agost de 1998, a Kortrijk, i coincidí amb el desenvolupament del vigèsim congrés de la International Standing Conference on the History of Education, dedicat, precisament, al tema de la imatge i als seus usos en l'educació.

La llista oferta per l'A.D.H.P. és forçosament incompleta, ja que bona part de les institucions no posseeixen un lloc propi a la xarxa. A més, com tothom sap, molts dels museus dedicats a la història de l'escola o de l'educació tenen un caràcter molt localista, entroncat amb les tradicionals col·leccions etnològiques, i no necessàriament institucional, per la qual cosa estan mancats dels convenients i adequats suports per popularitzar-ne els fons. Altres vegades formen part de fons documentals i bibliogràfics de departaments universitaris que, per no tenir l'adequada ajuda institucional, econòmica i de personal, tenen un camp d'irradiació molt limitat. Això no obstant, el lent procés de digitalització de part dels seus fons escrits i icònics, que uns quants dels museus han dut a terme en els darrers cinc anys, afavoreix molt la seva adequada explotació com a font secundària i el seu ús com a recurs didàctic en el procés docent. Paga la pena explorar, com a primera aproximació al tema, la relació (<<http://www.psy.kuleuven.ac.be/~adhpmusea.htm>>) de

4. MARTÍNEZ NAVARRO, A. "Los museos de historia de la educación". *Bordón*, 4 (1993), p. 391-399.

llocs i pàgines de països com Alemanya, Argentina, Austràlia, Àustria, Bèlgica, Brasil, Canadà, Croàcia, Cuba, Dinamarca, Eslovàquia, Eslovènia, Espanya, Finlàndia, França, Itàlia, Noruega, Països Baixos, Portugal, Regne Unit, Suècia, Suïssa i Estats Units.

Post Scriptum

Amb posterioritat a l'entrega del text per a l'edició (estiu de 2002) han succeït, sens dubte, moltes coses a Internet. Algunes d'elles mostren, a mon entendre, traços essencials del que en l'actualitat significa el dinamisme imparabile de la xarxa: la desaparició diària de llocs que deixen buits que en tots els terrenys i àrees temàtiques són ràpidament coberts per nous llocs i pàgines. Així ocorre també en la història de l'educació. L'excel·lent lloc creat i mantingut per Henk van Setten en la Universitat de Nijmegen es va tancar al començament de febrer del 2003 per les dificultats de mantenir-lo actualitzat en els continguts, els enllaços i en l'anàlisi regular de llocs i pàgines útils per a la gent que treballa en la nostra disciplina. És prou fàcil posar en marxa llocs especialitzats, però molt difícil mantenir-los operatius i permanentment actualitzats pel treball absorbent que suposa i si, a més, no es compta amb personal qualificat dedicat, quasi en exclusiva, a aquesta tasca. L'amateurisme, el voluntarisme després troba dificultats per allotjar-se en una xarxa que a l'hora d'oferir serveis cada vegada es professionalitza més amb l'afegit —inevitable?— del pagament per ús. Les institucions haurien de quedar al marge d'aquesta dinàmica mercantilitzadora. Aquesta pèrdua lamentable es compensa amb la posada en funcionament del lloc de la Societat Espanyola d'Història de l'Educació (<http://www.sc.ehu.es/sfwsedhe/>) albergat en el servidor de la Universitat del País Basc i mantingut i animat pel professor Paulí Dávila Balsera. Entre les seccions habituals en un lloc d'aquestes característiques compta amb una molt destacable i útil secció d'enllaços. No puc més que desitjar una llarga vida a aquesta valuosa iniciativa que al poc de començar el seu camí ja ha rebut un Golden Web Award. També compensa les pèrdues descobrir llocs com el que manté en la Universitat de València el professor Anacleto Pons del Departament d'Història Contemporània: *D'Història. El fil d'Ariadna* (<http://www.uv.es/~apons/>) que, sobretot pel que fa als enllaços de recursos en història, fa una encomiable labor per l'extraordinària riquesa de continguts organitzats sectorialment, per segles, bases de dades i arxius, península Ibèrica, etc. Que continuïn florint llocs d'interès per al treball en història de l'educació.